

הלכות שבת סימן רצא רצב

136 באר הגולה

מיני דגן. יוש אומרים שכול לעשותה בדברים שמלפניהם בהם הפת, בקשר ודגים, אבל לא כפרות. ליוש אומרים דאפילו בפרות יכול לעשותה. וסבבא ראשונה עקר שצריך לעשותה פת, אלא אם כן הוא שבוע בותר, הגה או במקום שאי אפשר לו לאכל פת, כגון בערב פסח שחל להיות בשבת (כה) שאסור לו לאכל פת לאחר מנחה, גדלקמן בהלכות פסח (כחרי"ל ח"ט): ר *מנשים (כו) חזירות בסעודה שלישית:

רצב דין תפלת מנחה בשבת, ובו ב' סעיפים:

א *במנחה (א) (אומרים 'אשרי' ו'בא לציון' (ב) (ב) 'נאני תפלה' וגו') (ג) (ג) מוציאין ספרותיה וקורין (ד) (ד) שלשה אנשים עשרה פסוקים מפרשה הפאה. גאפילו חל יום טוב להיות בשבת, קורין בפרשה הפאה (ה) ולא בשל יום טוב: ב 'אומרים (ג) (ג) 'צדקתך'. ה'ואם חל בו יום שאלו הנה חל

ג וזמן סימן שב מנחה

ד טור וקדם רב שרשלים ח' שב בשם מנהג אשכנז

שערי תשובה

באר היטב

(ב) ונאני תפלה. לפי שישראל אומרים לפני הקב"ה: אעפ"י ששיתנו אנו מתפללים, לא כשאר אמות, ט"ו. ובמנחה של יו"ט א"א אותו כיון דאין קורין בתורת ב"י, ש"ל: וא"כ אפשר במקום שאין ס"ת א"א אותו, מ"א. ואין טעם בן: (ג) ג' אנשים. וא"א קדיש על התורה, שאין קאן פה להפסיק בין קדיש זה לקדיש שקדם י"ח, ואפילו במנחה במענות שמפסידין אין כאן הפסק, והפסוקה שיקרא אל הקריאה ובקדיש שלפני י"ח קאי אקריאה, ואעפ"י שפסוקין בין הקריאה לקדיש עד שאלל ס"ת לא חשיב הפסק, עכ"ל הגמ"י. וכ"כ גדלקמן פרש"י, וב"מ בלבוש. וכתב הריב"ש סימן שבא בדקדוק שאין ספרותיה אין אומרים קדיש שלפני י"ח, וכתב המ"א: ונ"ל שלא יאמר ג"כ ונאני תפלה כמש"ל, וגם כדי שלא להפסיק בין הקדיש שאמר ו'בא לציון' לתפלה י"ח; וא"ל שיאמר ונאני תפלה ויאמר קדיש עליו, דפסוק א' לא חשיב הפסק, או יאמרוהו קדם הקדיש, וכ"כ בסדר מהר"ה שלעולם לא יתחילו י"ח בלא קדיש שלפניו, ע"כ: (ג) צדקתך. דמתי בו יוסף משה ודוד. וי"ח האריך להוכיח שלא מת משה בשבת, רק בע"ש מת ולא נקבר עד שבת במנחה, ואנו אומרים צדוק הדין עליו בזמן שנקבר. וי"א דאומרים צדקתך להצדיק הדין על הרשעים שחזונו לגיהנם כב"ש:

דאומרים צדקתך להצדיק הדין על הרשעים שחזונו לגיהנם כב"ש:

משנה ברורה

עליהם 'בורא מיני מזונות'. וטעם דעה זו, כיון דאין דגן לאכל סעודה שלישית לתאבון²¹, סגי בהכי, וזהו גספן טעם שאר הדעות שמקלין בזה [ח"ש]: (כה) שאסור לו וכו'.

על-פן זקנים (יב) איתה במיני טעם שצושים ממנה כחישתה²² או בקשר ודגים או פירות²³: ר (כו) חזירות בסעודה שלישית. דלכל (יג) מלי דשבת איש ואשה שרין, כמו שנתבאר בסמ"ק רע"א; ועוד, שגם הם היו בגס של הסן, ועל פלם אמר "אכלהו היום", דמנה נלמד חיוב של סעודות בשבת:

א 'אומרים 'אשרי' ו'בא לציון' וכו'. ומפסידין בקדיש קדם 'נאני תפלה'. ואמירת ו'בא לציון' במנחה הוא במקום סדר קריאה רחל, ובשבת שמאריכין הרבה בשחרית ומוסף, הניחיה עד מנחה [כל בו]: (ב) 'נאני תפלה'. הוא על-פי המדרש, שאמר דוד לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבונו של עולם, אין אפה זו בעובדי גלולים, ששותין ומשתכרים ופיתנים, ואנו לא- כן, אף-על-פי שאכלנו ושתינו, 'נאני תפלה' וגו'. (ב) אבל במנחה של יום טוב אין אומרים אותו, כיון דאין קורין בתורה (ג) שהוא עת רצון על-דירתה. ומיהו, בשבת נהגו לאמרו אף במקום שאין ספרותיה, וכן אפילו בנחיד נאחרונים: (ג) מוציאין וכו'. הוא מפסקת ענין, כדאיתא (ג) בגמרא²⁴: (ד) 'שלשה אנשים' וכו'. במנחה (ד) אין אומרים קדיש על הבימה לעולם ונהגו בין בשבת בין בהענין, רק לפני העמוד קדם תפלת שמנה-עשרה, וקאי נמי אספרותיה, דאי יאמרו מיד על הבימה, אם-כן לפני העמוד לא יאמרו קדיש פי אין במה להפסיק בין הקדישים 'יהי עליה', פסוק אחר לא נמי הפסק²⁵, ואף שאומרים מומד לה' הארץ, אין זה מעקר הדין²⁶, ולעולם ראוי להפסיק הקדיש לתפלת שמנה-עשרה²⁷, מה שאין פן בשחרית לש הפסק באמירת 'אשרי' בפתים. ולפי זה פשאין ספרותיה בשבת במנחה, לא יאמרו רק פעם אחד קדיש אחר אשרי ו'בא לציון, ופסוק 'נאני תפלה' יאמרו אז קדם הקדיש, כדי שלא יהא הפסק בין קדיש להתפלה 'א"ר רש"א': (ה) ולא בשל יום טוב. דהא הקריאה אינה בשביל יום טוב, דהא במנחה ביום טוב אין קורין: ב (ו) 'צדקתך'. דמתי בו יוסף משה ודוד, ולכן נהגו שלא לקבץ אז מדרש, פי חכם שמת כל המדרשות בטלים. וי"ח האריך להוכיח שלא מת משה בשבת, רק בערב-שבת, ולא נגזו עד שבת במנחה בשעתא דעת רצון²⁸, ויכמו שכתוב בזהר, ואנו אומרים צדוק הדין עליו בזמן שנגזו. ויש מפרשים, דאומרים

שער הציון

(יב) חז"ל: (יג) בתיאורף בשם הפוסקים: (ד) מנ-אבקהם: (ה) ב"ח: (ג) מגלה כ"א: (ד) מנ-אבקהם ופריקנדים ור"א:

הלכות שבת סימן רצב

ביאורים ומוספים

[ביה"ל ד"ה ולפחות לא]

דפוסה זו תשיבא תרבה יותר מסעודת קללה-מלכה⁽²¹⁾.

(21) ובטעם הדבר כתב לקמן (סי' ש"ק ב), שאת דין שלש סעודות הסמיכו חז"ל על הפסוקים כמו שכתב בא"ט (סי' א), ואילו 'מלכה מלכה' היא רק מצוה בעלמא, ולכן אם יש לו בשר או חגים בצמצום, כתב בשע"צ שם (סי' ט) שמוטב ליפות בהם את שלש הסעודות שבשבת.

[משנ"ב ס"ק כז]

כיון דאין דרך לאכלל סעודה שלישית לתאבון⁽²²⁾.

(22) בביאור דבריו כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' נז), שדרך העולם לאכול שתי סעודות בכל יום, וכיון שדרך סעודה היא בפת, לכן שתי הסעודות הראשונות חיובן הוא בפת, אבל גדר סעודה שלישית הוא מצוה משום כבוד השבת, שהיא תוספת על הסעודות הקבועות שבכל יום, ולכן מועילה בה גם אכילת מיני מזונות בלבד.

[משנ"ב ס"ק כה]

במיני טגון שעושים ממצה כתושה⁽²³⁾ או כבשר ודגים או פרות⁽²⁴⁾.

(23) ולענין מאפה מקמח מצה שלשו ואפא, דעת הגרש"ז אויערבך (בהערותיו לספר ערב פסח שחל בשבת) שאין לאוכלו בערב פסח אחרי חצות, ואינו דומה למצה מברשלת, כיון שדינו כפת הבאה בכיסנין שאם קבע עליה סעודה מברך ברכת המזון, וכן דעת הגר"ש אלישיב (בספר סידור פסח כהלכתו ח"א פט"ו הע' 31), וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קיז) שראוי להחמיר שלא לאוכל, היות ואם קובעים עליו סעודה מברכים ברכת המזון, ואינו דומה לקניידלך שנקראים מעשה תבשיל.

(24) ולקמן כתב (סי' תמד ס"ק ח), שטוב גם כן לחלק את סעודת שחרית לשתיים ולאכול סעודה שלישית בבוקר, וכתב שדעת הגר"א שנכון לעשות כן. והוסיף, שכל זה אם יש לו שהות להפסיק בין הסעודות, כדי שלא תהיה ברכה שאינה צריכה. ועוד הוסיף, שיזהר שלא ימלא את כריסו באכילה כדי שיאכל מצה בלילה לתיאבון.

[ביה"ל ד"ה נשים]

וגם תיבול במנות להם משנה⁽²⁵⁾.

(25) ובטעם הדבר כתב במשנ"ב לעיל (סי' רעד ס"ק א), שגם הן היו בנס ירדת המן.

סימן רצב

דין תפילת מנחה בשבת

[משנ"ב ס"ק ב]

ואני לא-כן, אף-על-פי שזכרנו ונשתנה, יצאנו תפילתי וגו'⁽¹⁾.

(1) ולכן ביום כיפור שחל בשבת, כתב השו"ע לקמן (סי' תרכ"ט) שאין אומרים ואני תפילתי, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק ב) שהטעם הוא כמו שכתוב כאן, ולכן בימים כיפור שאין אוכלים, לא שייך טעם זה.

[משנ"ב ס"ק ג]

הוא מתקנת עזרא, כדאיתא בגמרא⁽²⁾.

(2) ובטעם הדבר שתיקן עזרא קריאה זו, כתב לעיל (בהקדמה לסי' קלה) שהוא משום יושבי קרנות, וביאר בשע"צ שם (סי' א) בשם הרא"ש, שיושבי קרנות הם בעלי מלאכות שאין להם זמן לשמוע קריאת התורה בימי שני וחמישי, ועוד כתב בשם הערוך, שיושבי קרנות הם אנשים שלא נכנסים לבית המדרש, אלא מורגלים לשבת ברחובות העיר ועוסקים בשיחה בטלה, ובביאור טעם זה הוסיפו המאירי והשיטה מקובצת (בבא קמא פ"ב, א), שבאותו זמן שיקראו בתורה יכנסו גם הם לבית המדרש.

ואם טעו ולא קראו במנחה של שבת מהפרשה של השבוע הבא אלא מפרשה אחרת, כתב לעיל (סי' קלה ס"ק ד) לענין אם טעו כן בקריאה של שני וחמישי, שיש דעות באחרונים אם צריך לחזור, ואם נמצאים סמוך לסוף זמן תפילת מנחה, ואין זמן גם לקרוא בתורה וגם להתפלל שמונה עשרה קודם סוף הזמן, כתב העמק ברכה (קריאת התורה אות ד) שיש להסתפק שאולי עדיף לקרוא בתורה תחילה, כיון שלתפילה יש תשלומין, אך אולי יש לומר שכיון שקריאת התורה זו אינה חובה כל כך, עדיף להתפלל עבשיו שמו"ע ולא לקרוא בתורה, והגרש"ז אויערבך (שולחן שלמה ס"ק א) כתב, שעדיף להקדים את התפילה לקריאת התורה, ולא ביאר אם לאחר שקיעת החמה יקראו בתורה.

ובמנחה בתענית ציבור באופן זה שאין זמן גם לקריאת התורה וגם לתפילת שמו"ע לפני סוף זמן תפילה, כתב המקור חיים (סי' קכ"ד) ובקצור הלכות סי' רלב), שקודם יתפללו שמו"ע ואחר כך יקראו בתורה, ואם בזמן תפילת מנחה של שבת לא היה ספר תורה לקרוא בו להתפלל קודם תפילת שמונה עשרה, כתבו בשרית לב חיים (ח"ב סי' קע) והקצות השולחן (סי' צא ברה"ש סוף ס"ק ד) שאפשר לקרוא בתורה לאחר התפילה וכן משמע בפוסקים שהבאנו לעיל שדנו מה הדין אם זמן תפילה עומד לעבור, והקצות השולחן (שם) הוסיף, שבאופן זה שקוראים בתורה לאחר התפילה, יש לומר חצי קדיש לאחר קריאת התורה, והא"א (בוטשאטש) כתב, שיתכן שזה דוקא בימי שני וחמישי, אבל במנחה של שבת לא יקראו הציבור בתורה לאחר התפילה, כיון שבמנחה של שבת עיקר התקנה היתה לקרוא קודם התפילה.

[משנ"ב ס"ק ז]

שלישה אגשים⁽³⁾ וכו', פסוק א' לא הני הפסק⁽⁴⁾ וכו', אין זה מצוקר הדק⁽⁵⁾, וילעולם כאוי להסמיך הקדיש לתפילת שמונה-עשרה⁽⁶⁾.

(3) ולהוסיף קריאים על מנחן זה, כתב לעיל (סי' קלה ס"ק ג) לענין קריאת התורה בימי שני וחמישי, שגם כשיש חתן או בעל ברית אין להוסיף, ובטעם הדבר כתב שם (בס"ק ב) שלא לבטל את העם ממלאכה, ובשבת שאין שייך טעם זה, כתב המחצה"ש (שם ס"ק א), שהוא כיון שדרשו עד סמוך לחשיכה, לא רצו חכמים להטריח את הציבור בהוספת עליות, והוסיף הפמ"ג (סי' רפ"ב א"א ס"ק א), שיש לומר שאף שבשבת לא שייך הטעם של ביטול מלאכה, לא חילקו חכמים בין דין קריאה זו לדין הקריאה של יום חול, ועוד טעם, משום שצריך לאכול סעודה שלישית ואין להאריך. (4) ולגבי פסוקי 'ובנחה יאמר' וכו' שיש בהם יותר מג' פסוקים, כתב השערי אפרים (שער י' סמ"ד בפתחי שערים) שמותר לאומרים מטעם אחר, שכיון שאינו פרק שלם במקום אחד, אלא הם פסוקים מלוקטים מכמה מקומות, אין אומרים אחריהם קדיש.

(5) וכן לנהוג לומר אחרי קריאת התורה את המזמור 'אודה ה' בכל לב' (תהלים ק"א), כתב הארחות חיים (ספינקא, ס"ק ג) שאינו נחשב להפסק. (6) ובטעם הדבר שאומרים את הקדיש קודם שמונה עשרה, כתב הלבוש (כאן ובסי' תצ"ב) שהוא כדי שידעו הציבור שהגיע השי"ן לפני העמוד, ויתחילו מיד אחרי הקדיש תפילת שמונה עשרה כולם כאחד בשוה, ובמקרה שהולכים לקרוא בתורה במקום אחר, וחוזרים לבית הכנסת כדי להתפלל שמונה עשרה, כתב בשע"צ לקמן (סי' תרכ"ב ס"ק ז) שיש לימור את הקדיש לאחר קריאת התורה.

[משנ"ב ס"ק ו]

ולא נגנו עד שכתב במנחה בשע"צ דעת רצון⁽⁷⁾.

(7) ואף שאין קוברים בשבת, כתב הבי"ח (שהוא מקור הדברים) שהקב"ה בעצמו קברו, וכן כתב רש"י (דברים לד ו) לדעה אחת, שהקדוש ברוך הוא בכבודו קברו.

הַלְכוֹת שֶׁבֶת סִימָן רַצַּב רַצַּב

ביאורים ומוספים

שבת 72 דקות לאחר שקיעת החמה, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל תשובה ש"ב בסוף הספר) שיאחרו כשיעור זמן זה גם את תפילת ערבית. ועד כמה הוא הזמן שמותר לאגור את תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש, הסתפק בזה הגר"ח איערבך (משניב ביצחק יקרא), ומימ אין לאחר להתפלל ערבית במוצאי שבת יותר מחצות, כיון שלכתחילה זמן תפילת ערבית הוא עד חצות.

(2) ובטעם הדבר כתב הב"ח, שהוא על פי הגמ' בשבת (ק"ה, ב) אמר ר' יוסי, יהא חלקי וכו' ממוצאי שבת בצפורי, שהיו מאחרים להוציא את השבת, והיו מקבלים שבר על זה שהיו מוסיפים יותר מחול על הקודש, עוד טעם הוסיף הפמ"ג (משב"ז ס"ק א), שעל ידי שמאחרים את יציאת השבת יותר, לא נראה שהשבת עליהם כמשא.

(3) ושיעור זמן צאת השבת, לדעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ח אות ז ואחרות רבינו ח"א עמ' ק) הוא בין ארבעים וחמש לחמישים דקות לאחר שקיעת החמה.

ולגבי קטן שהגדיל במוצאי שבת, האם יש עליו חיוב של תוספת שבת, נחלקו בזה האחרונים, המנחת חנוך (מצוה ש"ג אות ט ד"ה ונראה לענ"ד) כתב שיש להסתפק בזה, והשוותו יעקב (ס"י תרח ס"ק א) כתב שיש עליו חיוב של תוספת שבת, אבל כשר"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קסח) הוכיח מהחתם סופר שאין עליו חיוב של תוספת שבת.

ולגבי אשה, אם חייבת היא בתוספת שבת, נחלקו האחרונים, שהמנחת חינוך (שם ד"ה והנה תוספת זו גם) כתב שאינה חייבת, והפמ"ג (ס"י תרח משב"ז ס"ק א) והשו"ת כתב סופר (או"ח ס"י נ) כתבו שהיבת.

(4) אמנם לקמן (ס"י תקנ"ט ס"ק ח) כתב בשם הגר"א, שהטעם שאין אומרים אותו כשהל תשעה באב במוצאי שבת, שכן שאינו מסדר היום אין לאומרו בחשעה באב.

(5) אמנם בספרו נועם מגדים (ס"י טו) כתב הפמ"ג, שמזמור זה אומרים בכל מוצאי שבת שהוא תחילת ימי השבוע, כיון שהם פסוקי ברכה להצלחה במעשה ידינו ועסקנו, וכשהל יוט במוצאי שבת לא שייך טעם זה.

ובמוצאי שבת חול המועד, כתב הפמ"ג (שם ולקמן ס"י תצא משב"ז ס"ק א) שאומרים מזמור זה, ולכאורה לטעם שכתב לאומרו משום שהם פסוקים לברכה והצלחה במעשה ידינו בתחילת ימי השבוע, גם במוצאי שבת חול המועד לא צריך לאומרו, כיון שאין עושים מלאכה בחול המועד.

(6) משמעות דבריו שיכול לומר תחינה משחשית, אף אם לא התפלל תפילת ערבית, אמנם לקמן (ס"י רצ"ד ס"ק ב) כתב שתיקנו הברלה בברכת יאתה חונן, כיון שאסור לתבוע צרכיו קודם הברלה.

(7) ובטעם הדבר, כתב לעיל (ס"י מט ס"ק ו) כיון שאמירת תהלים היא כדי לעורר רחמי ה', אם כן נחשבת אמירתם כמו תפילה שמותר לאומרה בעל פה.

[משנ"ב ס"ק ג]

וְשָׁמָּה הָיוּ גְדוּלִים הַנָּאִין בַּיּוֹם, לָכֵן אָנוּ מְצַרִּיכִין קְטָנִים⁸.

(8) ולענין הזמן שמותר לאכול במוצאי חג, כתב הרמ"א לקמן (ס"י תקס"ב ס"א) שדי להמתין עד שיראו ג' כוכבים בינונים, הוסיף המשנ"ב שם (ס"ק ג), שאפילו אם הם מפורזים די בכך, וביאר, שדוקא לענין שבת ויום הכיפורים משום חומרתם הצריכו דוקא ראיות ג' כוכבים קטנים.

[ביה"ל ד"ה עד]

ש"ב אין להקפיד על שלא נשלם השעור ד' מילין⁹.

(9) אמנם בביה"ל לעיל (ס"י רס"א ס"ב ד"ה שהוא) כתב, שנכון לכתחילה לחרש לדעת רבינו תם, ולא לעשות מלאכה עד כשיעור ד' מילין משקיעת החמה, ומשמע שאף שיש סימן בכוכבים לפני כן, וראה עוד מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ז]

וְלָכֵן גַּם עֲתָה אֵין אוֹמְרִים 'צִדְקָתְךָ'⁸.

(8) ובעלי ברית מילה, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פל"ו הע' רכח) שאף לאחר הברית אינם אומרים 'צדקתך', וכמו שאינם אומרים תחנון ביום חול אף לאחר הברית, וכדלעיל (ס"י קלא ס"ק כה).

ובראש השנה שחל בשבת, כתב השו"ע לקמן (ס"י תקצ"ח ס"א) שאומרים 'צדקתך', אך הרמ"א שם כתב שאין אומרים, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק א), שלדעת השו"ע אומרים כיון שראש השנה הוא יום דין, ולדעת הרמ"א אין אומרים כיון שראש השנה הוא גם יום טוב וראש חודש.

וכן ביום ספור שחל בשבת, נחלקו השו"ע והרמ"א. שדעת השו"ע לקמן (ס"י תרכ"ב ס"ג) שאומרים, ודעת הרמ"א (שם) שאין אומרים, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק יב) בדעת הרמ"א, שב'צדקתך' כתוב 'משפטך' תהום רבה, ואנו מבקשים ביום כיפור רחמים לפני השם יתברך.

ובשבת שאומרים בה 'צדקתך', ועצה הש"ץ ואמר קדיש יתקבל, כתב הקצות השלחן (ס"י צא ברה"ש ס"ק ו) שלאחר הקדיש יאמר 'צדקתך', ולאחר מכן לא יאמר עוד פעם קדיש. ואף שאמרו ג' פסוקים, כבר כתב השערי אפרים (שער י סמ"ד בפתחי שערים) שעל פסוקים מלוקטים מכמה מקומות ואף יותר מג', אין אומרים קדיש (וכמו שהתבאר לעיל בס"ק ד).

ובבית אבל בתוך שבעת ימי אבלותו, כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק ב, וס"י קלא א"א ס"ק י) שיש לומר 'צדקתך', ואף שבימות חול אין אומרים שם תחנון, כיון שבשבת אין מידת הדין מתחזה, ולטעם זה כתב המנחת שבת (על קצו"ש ס"י עו ס"ק כט), שגם כשהאבל מתפלל ביחידות אומר 'צדקתך', וטעם נוסף לכך שאומרים בבית אבל 'צדקתך', כתבו הקצו"ש (ס"י עו ס"ק) והתוספת שבת (ס"ק ה), שאם לא יאמרוהו הוי כאבלות בפרהסיא, ולטעם זה כתב התוספת שבת שאם מתפלל האבל ביחידות לא יאמר 'צדקתך'.

[משנ"ב ס"ק ט]

אֵין לֹא יֹאמְרוּ פְּרָקִים⁹ אוֹ שִׁיר הַמַּעֲלֹת¹⁰.

(9) הטעם לאמירת 'פרקי אבות', כתב במחזור ויטרי (הלכות שבת ס"י מז) מפני שלומדים ממנה יראת שמים דרך ארץ, טעם נוסף כתב בשבלי הלקט (סוף ס"י קנו) כיון שפותח בו במשנה 'משה קיבל תורה מסיני', שמספרים אנו כזה בכבודו של משה שגנו בזמן זה, ובכך תהיה לו מנוחה טובה, ובאורחות חיים (ספינקא, ס"ק ה) כתב עוד טעם, שכיון ששעה זאת היא זמן תענוגות לבני אדם, תיקנו להם לומר דברי מוסר ויראת ה' להשיב את לב האדם לעבודת הבורא יתברך.

(10) והטעם לאמירת 'שיר המעלות', כתב בלבוש (ס"י תרסט) שהוא על פי דברי הגמרא (סוכה ג, א) שעל ידי שדוד אמרם חזרו התהומות שקפאו למקומם, ונעשה קיום לעולם ולמעשה בראשית.

ובשבתות אלו שאומרים 'שיר המעלות', מבואר ברמ"א לקמן (ס"י תל ס"א) שאומרים גם מזמור 'צרכי נפשי', ובטעם הדבר שאומרים אותם משבת שקוראים בה פרשת בראשית, כתב בלבוש (שם), שכל מזמור 'צרכי נפשי' נאמר על מעשה בראשית, וכדי לזכור ענין מעשה בראשית לקראת צאת יום השבת תיקנו לאומרו באותו זמן.

סִימָן רַצַּב

דיני ערבית במוצאי שבת

[משנ"ב ס"ק א]

לְאַחַר אֵת הַתְּפִלָּה¹, כְּרִי שִׁיתוֹסֵף יוֹתֵר² מִחַל עַל הַקְּדָשׁ³ וְכו', דָּאָז אֵין זְמַן חֲנִינָה⁴ וְכו', דָּאֵין אוֹמְרִים תְּחִנָּה בְּשֶׁבֶת יוֹם־טוֹב⁵ וְכו', מִשְׁתַּשְׁכָּה קֹדֶם מַצְרִיב⁶ וְכו', מִתּוֹר הַמִּקְדָּשׁ בּוֹ לֹמֵר בְּעַל־פִּתְיָה⁷.

(1) וגם לנדרים כשיטת רבינו תם וממתינים מלעשות מלאכה במוצאי

סב פאר הגולה

הלכות שבת סימן רצב רצג

לא היו אומרים (ז) בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים 'צדקה' : הגה (ח) ונהגו שלא לקבץ (ד) מדרש (ט) בין מנחה למערב (סד), אבל אומרים פרקי אבות פנחן ושיר המעלות בחרף, וכל מקום לפי מנהגו :

רצג דיני ערבית במוצאי שבת, ובו ג' סעיפים :

א (א) "מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחל על הקדש : ב בצריך לזהר (ב) מלעשות מלאכה (ג) * עד * שיצאו [*] (ד) * שלשה כוכבים קטנים, יולא יהיו מוצרים

א טקס דברי יוסי
שבת ל"ח ב רבנו
יונה בתחלת ברכות
מקום דשבת ל"ח
ב נדרין שכ בשבת
על-ה-הירושלמי

שערי תשובה

[*] ג' כוכבים קטנים, ועין לעיל סימן רלח מ"ש שם, ועין בדגול מרכבה ואף כשרואה ג' כוכבים שאינם רצופים ומקוין קצת אחריון ספר לעשות מלאכה, דעקר טעם רצופים משום תוספת מחל על הקדש, וסיון שהמקין משט הרי הוסיף, ע"ש :

באור הלכה

* עד וכו', קשה לי, ולפי מה דפסק המהר"ם לעיל בסימן רסא קשיטת רבנו תם דמשקיעת החמה עד ג' כוכבים יש לשער הלכה ד' מילין, אמרן אם אנו רואין כוכבים ואנו יודעין שבעדן לא נשלם הזמן ד' מילין, על-פירוש דאומן הכוכבים הם גדולים, אמרן אמאי לא הנהגה הכא המהר"ם שיהא נשלם השער ד' מילין מעת השקיעה ? ואפשר לומר דהכינא לה דמפנין שאנו רואין ג' כוכבים תלינן דמסתמא נשלם השער, אבל אם אנו יודעין שלא נשלם איך הכינא דערך להסתין עד שישלם, שיהא מוצאי בספר מנחת-כהן, דאמרו לרבנו תם, מפנין שאנו רואין סימן הכוכבים שוב אין להקפיד על שלא נשלם השער ד' מילין^(*), עין שם טעמו, ונראה לי דאפילו להמחית-כהן, על-כל-פנים נכון שיראה אז אם הכסף העליון ושנה לתחתון בין שהוא בתוך ד' מילין, דמגמרא מוכח דהכוכבים שראויים לסמך עליהם שהוא לילה הם נראים דוקא אחר שהכסף העליון ושנה לתחתון, וכמו שכתבנו לקמן בשם הגר"א בלקוטי, עין שם : * שיצאו. משמע במקרא נשבת ל"ח ע"ש בתורה^(*) חרין הכל זמן שלא נסתלק האדמיות מן כל פת הקוצץ באותו עד ששקעה החמה ונזה מקרי בגמרא 'הכסף העליון ושנה לתחתון', ועין לקמיה בטה שכתבנו בזה אין לסמך על הכוכבים, וכן כתב בבאור הגר"א דלכתובין כוכבים לבר צריך בקיאות רב דשקא הן כוכבים הנראים ביום, הלכך הוי הגמוראים מתקבליים אם נסתלק האדמיות לגמרי ואז מוציל הכוכבים ; אמנם אפשר דזהו דוקא בכוכים בינונים דיש לעשות בהם בגדולים, אבל לא בקטנים, אבל ביוה-דעה סימן רסב סעיף ה בלקוטי, שם מוכח דאפילו על כוכבים קטנים אין לכמך מקום להכסף העליון ושנה לתחתון [ולפי מה שברר שם מתחלה בבאורי בסעיד-קטן ט, עין שם, אין הקדש לזה, וצריך ציון], ומה פקא הכסף, נראה לי דהוא פאשר נסתלק האדמיות מן אותו מקום ונוטה ללכת, מלשון 'הכסף פניו', דאף דרש"י פרש שם [בשבת ל"ד ע"ב] דהוא השחיר, נראה לי דלאו דוקא השחיר משם, דזה נמשך וכן רב מאד, אלא כל שנסתלק האדמיות הוא בבלי השחיר, וכן מוכח ברש"י דזהו שנסתלק האדמיות מקרי הכסף, ועין נח משמע גס'ן במאירי דקורא שם 'הכסף' בטה שחלה הכהן של האור, אחר-כך קצאחי בעור השם בעור שפרש בהדיא דהכסף הוא מלשון לכן, עין שם נאמנם בסוף מביא שם על זה לשון הירושלמי וזה לשונו : והגמרא ברכות ירושלמי איתא : הכסף זהו בירושלמי, השחיר, נעשה השחיר שנה לתחתון, וזהו לילה ; ואפשר דזהו דאפיקא לברורי דהכסף לאו הניג השחיר, והירושלמי פליג עם הפבלי וסובר דאף בהכספו שניהם הוי בירושלמי, ולילה לא הוי עד שישחירו שניהם, וכן בבאור הגר"א משמע דבטה שנסתלק אורה מלשונאדס מקרי הכסף, ומי שאינו בקי בענין הכסף או שהיה יום קצון, ישער אם יש כדי ד' מילין מעת תחלת השקיעה : * שלשה כוכבים קטנים, עין לעיל בסימן רסא בבאור הלכה בדבר הפתחיל 'שהוא', בסוף הדפוס, שפירט דאף לשית הגר"א יש לזהר בזה, משום דבמדינתינו שנוטין לצד צמון

באר היטב

(ד) מדרש, ובמדרכי כתב : שלא ללמד, פתחו שלא ללמד בחבורתא, אבל שנים שנים לוקדים בבתיהם, מ"ש ביר"ד סימן שמ"ד סע"ח, לכן המנהג לדרש קדם המנחה, ואם נמשכה עד סמוך לחשכה שלא יוכלו לקיים סעודה ג' אפי' לא יאמרו פרקים או שיר המעלות, מ"א :

משנה ברורה

'צדקה', להצדיק הדין על הרשעים שחורגין לגיהנם במוצאי-שבת : (ז) בו במנחה וכו', פרוש, בין שיום השבת הוא ראש-החדש, (ה) בין שיום ראשון שאתחיל הוא ראש-החדש, ואם-כן, אלו היה חל לא היו אומרים במנחה נפילת אפים, שפיר תל במקצת יום שלא-תהיה, ולכן גם עתה אין אומרים 'צדקה'^(*) : (ח) ונהגו, ואינו אסור, (ו) אלא מנהג לזכרון בעלמא, והטעם, פנ"ל בסעיד-קטן ו. (ז) ודוקא שלא ללמד בחבורתא, אבל שנים שנים לומדים בבתיהם, כמו שכתוב ביוה-דעה סימן שד"מ סעיף יח לענין נשיא שמת : (ט) בין מנחה למערב, הנינו (ס) כשהוא סמוך לחשכה, ולכן המנהג לדרש קדם מנחה, ואם נמשכה הדרשה עד סמוך לחשכה, אפי' לא יאמרו פרקים^(*) או שיר המעלות^(*), כדי שיוכלו לקיים סעודה שלישית בזמנה [מ"א], ובאליה נבה איתא בשם מלבושי-יו"ט, שנראה לרבו מהר"ל מפראג כמה פעמים שדרש בין מנחה למערב, ועל-כן נראה דבזמננו אין למנוע זה, כידוע שמצוי בפעולותינו הרבים באותה מקומות שעוסקין אז כמה אנשים בבית-המדרש בשיתיה בטלה, ובודאי טוב יותר לשמץ או דברי מוסר כדי שלא יבואו לזה :

א (א) מאחרין וכו', הנינו, אף דמן הדין סגי כמה שיתעצב מלעשות מלאכה עד הזמן המבאר בסעיף ב, (א) מפל מקום לכתחלה ראוי ונכון וכן מנהג כל ישראל לאחר אה התפלה, כדי שיתוסיף יותר^(*) מחל על הקדש^(*), המנהג לומר קדם מעריב המזמור 'אלהים יחננו' [נהלים סז] ועוד מן-מורים, פנחן בסדורים, ואם תחיל תשעה באב במוצאי-שבת אין מומרי, דאז אין זמן חנינה^(*), וכן קשיחול יום-טוב במוצאי-שבת גס'ן אין המנהג לומר ; כתב הפרי-מגדים, דאפשר משום דאין אומרים תחנה בשבת יום-טוב^(*), מה שאין בן כלל שבת יוכל לאמרו משחשכה קדם מעריב^(*), ועין לעיל בסימן מט בשם חות-יאיר, דתהלים מפר המרגל בו לומר בעל-פה^(*), ומה טוב נפשה המנהג הזה : א', כדי ללוות שבת שנקראת פלה מלפתא בשירות ותשבחות, ונדאיתא במדרש ; ועוד, כי על-ידי-זה נהאחד המעריב ונתוסף מחל על הקדש, וגם כדי שלא יבואו לברך בוכרים בטלים, אחר-כך מוצאי בכנסת הגדולה סימן רלח בעין מה שכתבתי : ב (ב) מלעשות מלאכה, עין לקמן בסימן רצט סעיף י' : (ג) עד שיצאו, וקדם לכן אסור משום ספק יום, ומדינא סגי בשלשה כוכבים בינונים, אלא (ג) שאין אנו בקיאים בזה, ולשמה כוכבים קטנים, עין לקוטי פרי חדש על יוה-דעה שפכת, דאם הקוצץ מזהיר בעין אורה של יום, תו לא נחשב אותו הזמן רק בין-השמשות, והביאו הגאון רבי עקיבא אגור בחדישי ביוה-דעה סימן רסב, עין שם, ובבאור הגר"א בלקוטי שם כתב, דאם נסתלק האדמיות מן כל פת הקוצץ באותו עד ששקעה החמה, אין אנו חוששין בטה שפחיר, ודע עוד, דבספר תפארת-ישראל פסק ב דשבת מצריך שלשה קטנים לבר שלשה בינונים, ולא ידעתי מקורו ; ואולי דטעמו שמה אנו טועין בדבר

שער הציון

(ה) מגד-אברהם : (י) אליה נבה בשם המנהג : (י) מגד-אברהם : (ז) מן מוכח מהגר"א שכתב דלכן נהגו לומר פרקי אבות פנחן אף דהוא גס'ן בכלל מדרש, לפי שבקין מתפללין בעוד יום גדול והוא עדין זמן בית-המדרש, ונראה דהוא נתן טעם רק על המנהג, אבל הרמ"א בעצמו משמע מלשונו טעם אחר לזה, ואפשר משום דאין שוין אותו קדרך שאר לפי ד' באסידה בעלמא : (ה) בי"ח ופרי-מגדים : (ג) בתייטוף וקד-אברהם :

